

sume a cifertului aproape dublă față de cea a jidovilor²⁹. Tot atât de mulți sînt, în 1820, negustorii și meșteșugarii jidovi (104). Majoritatea negușitorilor, hrisovoliți, mai puțin ruțași ai Vistieriei, sînt împărțiți în trei stări, fără ca să transpară criteriile distinctive ale acestora. Sub numele de *negușitori* sînt înregistrați și meșteșugarii, care, desigur, își vindeau produsele lor proprii. Aceștia se distingeau de meșterii țărani printr-o mai bună specializare și tehnică a meseriei. Armenii sînt abagieri, bărbieri, blănari, cizmari, cojocari, croitori, mindirigii; ca negustori, sînt bogasieri, ciubuccii. Evreii sînt înregistrați mai ales ca argintari, chitari (= pitari), ciobotari, ciocli, cîrciumari, croitori, hahami, olari, sticlari, tinichigii etc. Armenii au biserică, doi preoți și un dascăl. Sînt mai înstăriți decît evreii, 36 dintre negustorii armeni fiind incluși în categoria celor de starea I, față de evrei, doar 21. La numărul negușitorilor împămîntenii trebuie adăugați încă 42 de etnici străini, sudii (= supuși) „nemțăști și englizăști”, aflați sub protecția agenției austriece, și 15 sudii rusești și franțuzești, sub protecția consulatului rusesc. După nume, sudii erau evrei, armeni, sîrbi, unguri, nemți, lipoveni, greci, ca meșteșugari și negustori lipscani, brașoveni și cazacii.

Birnicii din tîrgul Romanului sînt recenzați cu multe animale, așadar au gospodării în mahalale, dar au și ocupații regăsite în multe sate: sînt olari, fîntinari, ciobotari, cojocari, stoleri, harabagii etc. O categorie specifică epocii o constituie aparii („pompierei”) din subordinea isprăvniceii, sînt, de asemenea, nominalizați șase pîrgari ai tîrgului (o rămășiță întîrziată a unei vechi instituții cu 12 membri odinioară), arnăuți, ciocli, un ișlicar etc. Foarte mulți sînt scutelnicii unor mari boieri, precum cei ai logofătului Costandin Balș, scutiții Episcopiei, ai bisericilor din tîrg, ai spitalului de pe lîngă biserica Precista sau cei în slujba unor boieri mai mici, care aveau și oameni cărora le plăteau ei birul, cu „deosăbit condeiu”. În Roman trăia o lume foarte pestriță, ca, de altfel, în toate tîrgurile moldovenești de odinioară, fapt ce conferă localităților un colorit specific național în evul mediu: diversitatea pronunțată, „cosmopolită”, putem spune, în tîrguri și orașe, și marea omogenitate etnică și confesională a comunităților rurale.

Catagrafiile documentează concret și exact masivul fenomen al migrației (bejeniei) ardelenesti (și bucovinene) în Moldova, la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului următor, fenomen amplu documentat și de alte surse³⁰. Creșterile demografice, spectaculoase în multe așezări, nu se pot explica prin spor demografic natural, oricît de prolifici ar fi fost unii locuitori (ceangăii, de pildă), ci tocmai prin venirea multor bejenari de peste hotare, identificabili prin nume ardelenesti, prin etnonime (săcui, unguri, leși, ruși) și patronime ca *Ungureanu*, *Mărgineanu*, *Bîrgăoanu* etc. De exemplu, satul Săbăoani avea în 1774 un număr de 53 de birnici și 11 rufeturi (un popă unguresc, un țigan și 9 femei, văduve și

²⁹ *Condica Visteriei Moldovei din anul 1816*, p. 22.

³⁰ Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII–XX*, București, 1977, ediția a II-a, îndeosebi p. 148–179. Pentru prezența bejenarilor ungureni în Moldova, autorul citează diverse surse documentare publicate (p. 168–170), dar catagrafiile inedite conferă o dimensiune mult mai amplă fenomenului emigrării. Puține sînt satele din ținutul Romanului în care să nu se identifice prezența unor bejenari la 1820.

sărace)³¹, pentru ca în 1816 numărul birnicilor să ajungă la 236³², iar în 1820 la 271 de birnici și alți 14 scutiți. Situația de la 1774 este și mai transparentă la Gherăiești, unde deja, printre noii veniți, erau un rus, doi ungureni, un gălățan, 12 munteni și încă un bejenar³³. O creștere de peste patru ori a populației dintr-un sat în mai puțin de jumătate de veac (două generații) este un fenomen caracteristic doar acestei perioade de mare mobilitate a țărănimii, determinată în primul rând de eliberarea vecinilor din Țara Românească (1746) și Moldova (1749) și de formele exacerbate ale împilării sociale și persecuțiilor etnice și confesionale din Transilvania și, mai puțin, din Bucovina. Numele de familie care lipsesc în recensământul rusesc, dar apar în 1820, precum și patronimele *Ardeleanu, Bîrsan, Brașovanu, Ciuhureanu, Cosovanu, Doljăscu, Gălățanu, Ilănganu, Hușanu, Mărgineanu, Moroșanu, Ocneanu, Răileanu, Sîrcanu, Topoliceanu* etc. identifică sigur pe bejenarii stabiliți aici între cele două catagrafii. Există sate în care bejenarii sînt în număr foarte mare, ca la Osăbiții ot Prăjăști, unde găsim doi unguri, patru săcui, apoi mulți Ungureanu, Mocanu, Vrînceanu, Munteanu, Țîțianu, Ardeleanu, în total 170 de capi de familie, care însă locuiesc la Prăjăști (20), Hertioana (54), Slobozia (54), Costeiu (12) și Bohaci (30). De asemenea, la Iucușăștii de Sus sînt recenzați mai mulți Mocanu, Munteanu, Ungureanu, la Averești se așezaseră familiile Ungureanu, Munteanu, Moroșanu, Țuțuianu, o Dochîța unguroaica, niște ruși bejenari. În cătunul Fundul Tutovii toți locuitorii sînt bejenari (15), între care doi mocani și doi vrînceni recent stabiliți. La Hulpășești, dintre cei 19 bejenari scutiți după hrisov, doi sînt unguri, doi *Unguru*, cinci *Ungureanu* și un *Rusul*, iar la Fărcășeni apar 12 scutiți ai Mănăstirii Trei Svetitele, cu numele *Ungureanu* (7), *Rusu* (2), precum și un leah. După fugarii ungureni, cei mai numeroși bejenari provin din Bucovina, rușii (ucrainenii) și uneori huțulii (Hușanu de la Hălăucești). Îi întîlnim peste tot, ca la Cotul Vameșului, unde erau de curînd așezați Petre, rus, Ștefan, rus, Gheorghe, rus; la Gherăiești și Simionești apar un Alexa, rus, și Ivan, rus, iar la Purcelești sînt recenzați șase ruși.

Catagrafiile vor contribui în mod decisiv la o mult mai substanțială documentare a prezenței și soartei minorităților etnice și confesionale din Moldova. Problema privește îndeosebi originea populației catolice din satele Moldovei, chestiune controversată din motive confesionale și naționaliste, precum și fenomenul asimilării etnice în comunitățile eterogene. Studiul genealogic al neamurilor existente astăzi în aceste localități va descoperi în catagrafii cele mai vechi generații menționate documentar, astfel încît se va putea constata în multe cazuri dacă familiile dovedite a fi de alte etnii în jurul anului 1800 sînt sau nu sînt astăzi recunoscute ca românești. Din această perspectivă, apare ca prioritară editarea cataografiilor pentru ținuturile Bacău, Neamț și Roman, în care au existat și mai există numeroase sate cu populație mixtă atît din punct de vedere etnic, cît și confesional.

Secuii sînt atestați în sate din Moldova încă din secolul al XVI-lea. Un Seachil, pîrcălab de Neamț, era în sfatul domnesc la 1563, un fiu al său, Simion Seachil, avea stăpîniri în ținuturile Neamț și Roman, iar doi nepoți, Dumitrașco și

³¹ *Moldova în epoca feudalizmului*, VII, partea a 2-a, p. 279.

³² *Condica Visteriei Moldovei din anul 1816*, p. 20.

³³ *Moldova în epoca feudalizmului*, VII, partea a 2-a, p. 279–280.

Tofan Seachil, erau mici dregători și moșteneau satele bunicului lor. Un mare număr de secui din Ciuc și Trei Scaune trec în Moldova ca bejenari în secolul al XVIII-lea (1718, 1744, apoi între 1761 și 1764), ca urmare a persecuțiilor și represaliilor singeroase ale nobilimii maghiare, iar în 1778 erau înregistrați alți fugari din regimentul I grăniceresc secuiesc³⁴. Urmașii unora dintre acești bejenari, așezați în sate cu populație catolică din ținutul Romanului, sînt acei săcui „ce să numesc ostași”, recenzați în 1820 la Agiudeni, Gherăiești, Iuganii din Deal, Tupilați, Mircești și Hălăucești. Neam cu vechi și recunoscute virtuți războinice, păzind de veacuri granița răsăriteană a regatului maghiar și apoi a Imperiului Habsburgic, secuii și-au păstrat deprinderile și în Moldova, exercitînd serviciul de strajă a trecătorilor din munți, a curții domnești sau intrînd în slujba unor corpuri de seimeni sau călărași ai hătmăniei și agiei. Așa se explică faptul că ei nu locuiau în satele unde sînt recenzați, situație dedusă din observația că aceștia constituie singura categorie de locuitori care nu au deloc animale în gospodăriile lor. Doar la Tupilați unii apar cu cîteva vite (Gheorghe brat Ștefan, care are doar doi boi). Acolo, un alt secuie este numit *Andrei*, pușcaș, dar altul era un Gheorghii, morar (deci nu erau toți ostași). Mulți dintre ei nu au nume secuiești. Două femei, numite *Ana* și *Călara* (variantea cu metafonie specifică graiului secuiesc a numelui *Clara*), fiecare identificată ca „vădana săcuică”, sînt înregistrate la Iuganii din Deal, altele la Agiudeni.

Din păcate, cataografiile au fost practic ignorate în abordările unora dintre cele mai complexe și controversate probleme ale istoriei recente: vechimea, originea și ponderea așa-numiților *ceangăi*, precum și a comunităților catolice în mijlocul unei populații majoritar românești și ortodoxe, probleme care nu pot avea răspunsuri acceptabile decît prin coroborarea unor informații exacte și complexe, pe care aceste izvoare, ca și *Status animarum* (întocmite începînd din 1773 și în întreg secolul al XIX-lea)³⁵, le oferă din belșug. Metoda cercetării diacronice și comparative a stării demografice și a denominației personale din comunitățile menționate poate valorifica excelent datele recensămintelor și mitricelor, care se situează ca o verigă intermediară între știrile mai vechi (sec. XVI-XVIII), oferite de rapoartele misionarilor catolici și de călătorii străini în țările române, și informațiile relativ noi (sec. XX) sau de cercetările etno-folclorice recente³⁶. Se vor putea observa, caracteriza și evalua, astfel, fenomenele specifice interferențelor etnice, lingvistice și confesionale, îndeosebi asimilarea sau, dimpotrivă, conservatorismul etnic și religios, aculturația, mixajul lingvistic, conștiința identitară. Pentru aceste scopuri, cataografiile și *Status animarum* devin, pentru prima dată în cercetarea istorică românească, principalele surse documentare interne, după ce, în studiile mai vechi, fuseseră citate prioritar și adesea chiar exclusiv doar izvoare externe. Cînd, de pildă, se vor compara listele persoanelor dintr-o anumită localitate cu populație mixtă (ca

³⁴ Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, p. 125.

³⁵ Cf. Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 168; Anton Coșa, *Izvoare inedite privind catolicii din Moldova: „Status animarum” (I-II)*, în „Arhiva Genealogică”, V (X), 1998, 1-2, p. 155-160 și 3-4, p. 199-258 (un *Liber Status animarum* din 1781 și altul din 1800-1801, pentru sate din ținutul Bacăului).

³⁶ Ion H. Ciubotaru, *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare*, vol. I-III, Iași, Editura Presa Bună, 1998, 2002, 2005.

Săbăoanii din ținutul Romanului) înregistrată în primul recensământ rusesc din anii 1772-1774, apoi în cataografiile din 1820-1845 și în *Status animarum* din aceeași perioadă, se vor putea descrie și interpreta fără partizanate naționaliste sau confesionale numeroase aspecte ale evoluției acelei comunități timp de aproape un secol de tranziție spre modernitatea societății românești. *Status animarum*, echivalente mitricilor întocmite în bisericile ortodoxe, cuprind informațiile precise pentru identificarea persoanelor de rit catolic din aceste așezări, locuitori care, în catagrafii, poartă nume cu mărci și semnificație etnică.

Problema maghiarizării numelor unor catolici de altă etnie (îndeosebi români) este reală³⁷, dar nu trebuie exagerată în sensul că acest fapt ar dovedi că toți catolicii cu nume ungurești din satele ținutului Roman (și Bacău), mai ales cei numiți *ceangăi*, ar fi fost cândva, de fapt, români, așa cum se recunosc ei înșiși astăzi. Disputa a fost reactivată periodic, cel mai recent după 1990³⁸, dar analiza obiectivă a informațiilor documentare nu poate ignora fenomenul universal al pierderii identității etnice originare a unei minorități în condiții de izolare față de comunitățile de baștină. Eventualul proces de transformare a datelor identitare poate fi surprins (și) de analiza atentă a evoluției numelor din catagrafii, mai elocventă decât aceea din *Status animarum*, în care aspectul frapant este latinizarea numelor proprii (maghiare și românești), dar și mai sigur din comparația numelor și informațiilor înregistrate în ambele categorii de izvoare. Oricum, o problemă de istorie, ca aceasta, de maximă dificultate³⁹, încât originea *ceangăilor* a fost calificată ca „o enigmă istorică” (Gustav Weigand), nu poate fi tranșată prin invocarea conștiinței apartenenței etnice românești a locuitorilor catolici *de astăzi*, care, doar din mărturiile orale ale părinților sau ale bunicilor, nu pot ști ceva precis despre propria lor ascendență în lipsa unor informații mai vechi de un secol⁴⁰. Genealogia

³⁷ A fost bine documentată de Iosif P. M. Pal, în *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii, păstorii lor de veacuri*, Săbăoani-Roman, 1942, p. 25-53; Ion A. Florea, *Elemente românești în structura numelor de familie ale catolicilor din Moldova*, în „Convorbiri literare”, CXXXVII (2003), nr. 11 (95).

³⁸ Vezi îndeosebi Ioan Micu Bucur, *Încercări violente de maghiarizare a „ceangăilor” români (1944-1997)*, București, Editura BRAVO PRESS, 1997, și Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*, I, p. 13-15.

³⁹ Originea etnică a *ceangăilor* nu poate fi deslușită decât prin răspunsul convingător la întrebarea care constituie fondul disputei: graiul acestora este o veche varietate dialectală românească ardelenască supusă unei puternice influențe maghiare (secuiești) în locul de baștină sau un grai unguresc (secuiesc) românizat în Moldova? Oricum, ei nu trebuie confundați cu acei secuii emigrați la est de Carpați și care, foarte puțini în 1820, sînt expres desemnați cu etnonimul *săcui*.

⁴⁰ Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 14-15, unde problema istorică a originii *ceangăilor* este situată în perspectivă strict actuală: „Asta sîntem și noi: români catolici”, declară o informatoare ai cărei părinți știau ungurește [*ceangăiește*]. Autorul lucrării conchide: „Astfel de opinii nu trebuie minimalizate, dacă vrem ca spiritul științific să triumfe cu adevărat. O spune cu toată claritatea și preotul cărturar prof. dr. Vladimir Percă: «Fundamental pentru înțelegerea fenomenului *ceangău* este conștiința acestor oameni: ei nu formează un grup etnic, ci o minoritate religioasă»”.

documentată a familiilor din localitățile cu populație mixtă poate să-și spună ultimul cuvântul în multe controverse pe această temă⁴¹.

De pildă, Giurgiu, gălățan, din Gherăiești, de la 1774, era probabil un catolic, român, cu nepot și fiu numiți *Mihai* și *Petre Gălățanu*, la 1820, dar în catagrafia din 1831 apar un *Mihai sin Ianuș Gălățan* și un *Gherghel sin Petre Gălățan*, pentru ca, în catagrafia rescrisă în 1832 (și în cea din 1836), ultimul să fie înregistrat ca *Gheorghi sin Petre Gălățanu*, urmînd ca, din nou, în 1839 și 1845, să reapară prenumele *Gherghel* (*Ianoș / Ianuș*, rămîne în toate catagrafiile)⁴². Rezultă de aici că prenumele, îndeosebi, cunosc o anume fluctuație datorată, probabil, nu atît unei tendințe de maghiarizare cu scopul ocultării etniei (obiectiv care nu putea fi al autorității care efectua recensămîntul), cît unei „mode” onomastice într-un mediu eterogen, dar prietenos, în care cu ușurință unui Ion i se spunea și *Ianuș*, iar unui Gheorghe și *Gherghel*. Oricum, catagrafiile, prin natura lor oficială, sînt documente care reflectă în cea mai mare măsură realitatea onomastică a vremii, căci nu este de crezut că niște români numiți *Lupu*, *Croitoru*, *Fieraru*, la 1820, ar fi acceptat să se recunoască drept plătitori de bir sub numele de *Farcaș*, *Săbău*, *Covaci*, chiar dacă la întocmirea listelor va fi participat și preotul catolic ungur (liber să facă asemenea eventuale traduceri în *Status animarum*)⁴³. Doar cercetarea detaliată a tuturor izvoarelor ar putea indica precis etnia unui Ioja, dascăl unguresc la Tămășani, Gherghel de la Agiudeni, Martin, dascăl unguresc, chiar și a unui alt dascăl de la Răchiteni, acesta nenumit. Aceste fapte arată cît de eterogenă era în trecut originea catolicilor din Moldova, cunoscuți în documentele epocii sub numele confesional generic de *unguri*. În alte cazuri, etnia multor locuitori de același rit este în mod expres indicată și prin etnonimele *leah*, *ungur* sau *săcui* (*săcuică*) sau, mai vag, prin termenul cu sens complex, etnic și confesional, *frînc* (cf. numele *Frîncu*, la Săbăoani și în alte sate).

Catagrafiile surprind și fenomenul schimbării confesiunii prin trecerea la ritul ortodox. Astfel, la Stolniceni apar un botezat din jidovi și doi „din leah”, iar la Roman se înregistrează nouă botezați. Alți locuitori sînt arătați ca *botezați*, dar fără nume care să le indice etnia sau fosta confesiune (de exemplu, Petre Ilincă Ursul din Muncelul).

O valoare cu totul specială a catagrafiilor se relevă din abordarea lingvistică

De ce însă o minoritate confesională (catolică) se identifică în primul rînd prin diferențiere lingvistică rămîne o întrebare fără răspuns.

⁴¹ Pentru această problemă, vezi Anton Coșa, *Genealogii de „ceangăi”: un demers necesar*, în „Arhiva Genealogică”, V (X), 1998, nr. 3–4, p. 45–48. Exemplul neamului Biliboc din sate catolice din zona Bacăului este elocvent la idem, *Familii catolice din Moldova de origine transilvăneană*, în „Arhiva Genealogică”, VI (XI), 1999, nr. 1–4, p. 95–104.

⁴² Ion H. Ciubotaru, Anton Despinescu, Dănuț Doboș, Dragoș Moldovanu, Petronel Zahariuc, *Gherăești – un sat din ținutul Romanului*, Editura Presa Bună, Iași, 2003, p. 28, 37, 41, 45, 49, 51, 55, 62, 66.

⁴³ Un exemplu pare a fi neobișnuitul nume *Farcaș sin Lupul*, înregistrat la Săbăoani în 1774, cf. *Moldova în epoca feudalizmului*, VII, partea a 2-a, p. 279. Un Mihai sin Farcaș Lupu apare la Hălăucești în Catagrafia Ocolului Mijlocul, ținutul Roman, din 1832, f. 49^v (Arhivele Naționale Iași, *Vistieria Moldovei*, dosar 502/1832).